

VÍCTOR IRANZO

ANTOLOGIA

EDICIÓ I INTRODUCCIÓ DE
CARLES FENOLLOSA

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

BIBLIOTECA D'AUTORS VALENCIANS — 68

VALÈNCIA, 2019

Col·lecció fundada per

JOAN FUSTER

Dirigida per

ENRIC SÒRIA

Codirigida per

VICENT J. ESCARTÍ

© 2019, de la introducció i la selecció: Carles Fenollosa

© 2019, Hereus de Víctor Iranzo Simón

© 2019, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Corona, 36

46003 València

Tel.: +34 963 883 169

contacte@alfonselmagnanim.com

www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-810-2

DL: V-1437-2019

Coberta creada per ARTS GRÀFIQUES SOLER

Disseny de la col·lecció: FÈLIX BELLA

Il·lustració de les guardes: Víctor Iranzo, en *Poesies*,

València: Imp. Manuel Alufre, s.a. [1900]

Maquetació: Gràfiques Vimar

Impressió: Gráficas Marí Montañana

SUMARI

ESTUDI INTRODUCTORI

Carles Fenollosa

El botiguer del barri del Mercat	11
Iranzo en la Renaixença	19
La poesia d'Iranzo, recuperada	41

ANTOLOGIA

Criteris de l'edició	59
La dona valenciana	63
Son roser	67
Arbre sens fulles	76
Silenci	78
La tórtora viuda	79
A la memòria dels socis fundadors de les Escoles d'Artesans	81
L'àngel de l'apocalipsi	86
En la mort de ma mare	89
En la mort de ma germana	91
Anem, oronetes	92
La flor del lliri blau	93
Prec a la Verge	102
A Joan de Joanes	104
El domàs de l'avior	108
Al trobador de Montserrat	110
Me muic!	114
Cançó en l'estiu	116
Íntima (II)	119

Germandat	120
Onades	124
Prec	125
La musa del comerç	126
Valencianisme	130
Sant Jeroni de Montserrat	134
Plany	135
Cançó de la pàtria	138
Segona paraula	141
Una nit d'albades	142
Cançó d'amor	146
La unitat nacional	147
La rondalla dels tres pastors	151
Records!	155
El darrer jorn de Sagunt	157
Idil·li	175
Record	176
Agraïment	178
Cançó de bressol	181
Rimes	182
La violeta	183
La plega	184
A mon mestre Teodor Llorente	186
A mon amic Josep Bodria	191
Capolls i flors	194
Homenatge a la Reina de la Festa	198
El meu tresor	202
Xàtiva	203
A mes filles	206
La xixonenca	207
La germana de la caritat	209

EL BOTIGUER DEL BARRI DEL MERCAT

Els sentiments de pertinença van molt més enllà del lloc d'origen, després de tot. La terra —la terra de cadascú, per dir-ho clar i ras— no es fa imposar per les venes ni per cap substància divina: la decideixen milers de factors *polítics*, inclosa la pròpia voluntat. O almenys així hauria de ser. No en falten, d'exemples per a donar suport a aquesta teoria. Un, perdut en la història de les assimilacions identitàries, és la vida del poeta Víctor Iranzo. Nasqué aragonés i morí també valencià, en l'accepció més ampla del terme. I ho féu perquè volgué, senzillament.

Nascut a Fortanete, el sis de març de 1850, anà a parar poc després a Mora de Rubielos i d'allà a la ciutat de València, on entrà d'aprenent en un magatzem de teixits del carrer de les Mantes, en el barri del Mercat. Tenia dotze anys. «Havia d'anar a València a provar fortuna, com tants altres *xurrets*», diu Teodor Llorente en el pròleg que li dedicà a l'edició de les seues *Poesies*, el 1900, que a hores d'ara, encara que breu i parcial, compta, amb la de Llobart¹, com una de les biografies més treballades i fiables d'Iranzo, a banda de l'única edició «completa» que coneixem de la seua obra.

1 LLOMBART, Constantí (1883): *Los fills de la morta-viva: apunts bio-bibliogràfics per la historia del Renaixement lliterari llemosí en Valencia*. València: Impremta d'Emili Pasqual, pp. 619-628.

Amb el temps, Iranzo arribaria a ser l'amo d'aquell negoci de teles. A banda del treball estricte de botiguer, però, també pintava, llegia i escrivia. Ja en els seus primers anys entrà en contacte amb la fauna local més o menys lletraferida. Entre els tertulians que s'aplegaven a la rebotiga, de fet, hi havia un amic del renaixencista Jacint Labaila, Pere Manuel Yago, progressista i també versador, sense massa trajectòria però amb la delicadesa suficient de llegir els primers versos que féu el jove aragonés. Els elogis foren probablement correctes i rituals — això, en tot cas, no ho sabrem mai— però l'animaren a continuar. Iranzo va compartir i publicar ací i allà poemes esparsos a imitació postadolescent del que llegia, tot encara en bolquers, en castellà i sense massa volada. Ho arrellegà el 1871, amb el nom de *Flores sin aroma*, un volumet dedicat molt raonablement a un tio seu, que havia pagat la impressió. «Aquells versos d'aprenent no tenien, com se sol dir, color, olor ni sabor», Llorente potser era excessiu, però la seua severitat també era transparència: aquella primera poesia precària i mimètica, encara que farcida d'exaltació i d'ideologia, era una reivindicació banal.

D'aquell temps de formació, tot i que una mica anterior, és el manuscrit *Obrita titulada el 2º Centenar de Ntra. Sra. de los Desamparados arreglada y compuesta por Víctor Iranzo y Simón. Año 1867*, escrit entre l'1 de maig i el 12 de juny de 1867, amb dèsset anys, doncs, i encara inèdit. A estones un quadre molt personal d'aquella València vuitcentista² i ja tractat per Ferrer i

2 La descripció de la ciutat que fa des del cim del Micalet en pot servir d'exemple: «A la vista del espectador se ofrece el panorama más pintoresco y bonito que puedase

Soler³, l'he pogut consultar gràcies al sempre amable hereu del poeta, August Monzón. En les seues línies ja s'entreveu, com passaria en *Flores sin aroma*, l'Iranzo enlluernat per la literatura, pel binomi comerç-progrés i per la València burgesa que l'acollia. Fou també per aquella època, el 1872, quan Iranzo mantingué una prematura polèmica en premsa amb motiu de la participació del poeta en l'homenatge de l'Ateneo a Miguel de Cervantes en l'aniversari de la seua mort. El jove va aportar un poema de tocs satírics i patrioters, que aprofitava la figura de l'escriptor castellà per a fer crítica contemporània: «Verías al Quijote haciendo gestos / e ingenioso fundar alguna banca / con otros personajes manifestos. / Y unos y otros dejar sin blanca / al mísero mortal que dió el dinero, / mandándole a estudiar a Salamanca»⁴. Versos que pel que es veu no agradaren gens a

imaginarse mis lectores. Allá... el mar con sus espumosas olas, y sus vapores y barquichuelas que parecen desde este punto pequeños cuerbos o gabilanes que acechan á las cándidas palomas, o sean las barquitas y faluchos con sus blancas y estentidas velas. Más allá... en lontananza se descubre un punto oscuro en el espacio; es la célebre y antigua Sagunto hoy Murviedro; vense también las bellas afueras de la Capital, con sus verdes y frondosas arboledas. Los altos minaretes y campanarios de la Ciudad, el humo que sube formando columnas espirales de las chimeneas del Ferro-carril y de las varias fábricas que hay en la Capital y sus arrabales; produce todo esto un conjunto tal de poesia, que el alma embargada de santo entusiasmo prorrumpe en alabanzas al Hacedor de todas estas maravillas», pp. 34-35.

3 FERRER SOLIVARES, Enric, «Notícia d'un manuscrit inèdit de Víctor Iranzo i Simón», dins *L'Espill*, núm. 23-24, València: Eliseu Climent, 1987.

4 *Boletín-revista del Ateneo de Valencia*, vol. 3, Impremta de José Rius, València, 1872, pp. 266-269.

una tal Rosenda Benita Riera, pseudònim que atacà Iranzo en premsa, i que l'obligà a replicar «en contestación a las *bellísimas* quintillas» de l'altra. La picabaralla, sostinguda en vers i en prosa durant uns quants números de maig del diari *El Mercantil*, s'esgotà per cansament dels uns i dels altres, i fou referida més tard per Llombart en *Los fills de la morta-viva*, tot i que amb data errònia, en ser situada l'any següent. Siga com siga, aquest típic episodi d'egos literaris ferits ja situava Iranzo com a peça visible del gremi en una data tan avançada com 1872.

He dit adés assimilació, precisament, i la paraula mereix una pausa, perquè no es tractava només que fóra un personatge mitjanament conegut dins dels cercles lletraferits de la capital, sinó que ho fou més encara quan canvià de llengua literària. Iranzo, que no havia passat de voluntariós poeta castellà —«un vulgar imitador, un *coplero* pedestre»—, esdevingué molt més quan decidí trasplantar la seua poesia en valenciana. Seria un bon poeta, finalment, però en una llengua que no era la seua materna. No n'abunden tant els casos semblants en la literatura catalana. Àngel Guimerà, per exemple, nascut en Tenerife i integrat en El Vendrell. Quants més, però? Malgrat tot, no era tan sorprenent, al capdavant, en aquella València encara majoritàriament valencianoparlant, a dures penes eixida de les muralles que acabava de fer enderrocar. Iranzo, de fet, aprengué la llengua pràcticament sense menejar-se de darrere del taulell: «les llauradores de l'horta, les pescadores de la platja que anaven a comprar *bayeta* roja o groga per a les faldilles foren ses primeres mestres en la llengua d'Ausiàs

March», tot i que «mai pogué dominar el monèton i agre repic del *tonillo* aragonès». A hores d'ara, la història seria ben diferent.

Però parlar no és escriure. Necessitava encara un mestratge en llengua literària més enllà de l'oralitat del treball de cada dia. El trobà en aquella fauna lletraferida de què parlàvem abans. No tardà massa a ser un habitual entre ells i entrar, per tant, al microcosmos renaixencista: grups reduïts però cada vegada més actius en la recuperació del valencià com a eina culta. Per aquella època ja assistia amb Constantí Llombart i altres *progressistes* a la tertúlia de Josep Bodria i Roig en el seu obrador de tallista guixaire en el barri del Carme. Amb ells i altres burgesos de signe polític diferent participaria en 1878 en la fundació de Lo Rat Penat, amb només vint-i-huit anys, societat que també ajudaria a mantindre econòmicament: el seu nom, de fet, apareix sovint entre els contribuents a sufragar les despeses i assegurar la supervivència. A partir d'aquell moment, la seua presència en els cercles valencianistes es féu constant. La seua poesia esdevingué també habitual en els concursos, vetllades o lectures públiques que promovia Lo Rat, i s'estampà en moltes de les publicacions de l'època, des de les més pròpiament renaixencistes a d'altres de toc popularista, al País Valencià i a Catalunya: *Calendari Llemosí*, *Lo Rat Penat: Periòdic Lliterari i Quincenal*, *l'Almanaque de Las Provincias*, *La Degolla*, *Il·lustració Catalana* —que li dedicà pòstumament, una modesta antologia en la seua col·lecció Lectura Popular, publicada entre 1913 i 1920. A finals dels huitanta, també participà amb un traducció en una de les edicions

de *Lo gayter del Llobregat*, de Jordi Rubió i Orts, on traspassà del català al castellà el poema «Lo Gayter a la Nina del Llobregat», d'aquest autor. A més a més, s'atreví amb el teatre, tot i que de manera fugaç i sense massa pretensions, amb *Amor de l'ànima*, una peça breu d'un sol acte i huit escenes sobre un amor entre una xica amb diners i un jove pobre, publicada el 1872. Iranzo es convertí, en poques paraules, en una figura destacada de les lletres catalanes, però sobretot una de les seues grans promeses.

A nivell *administratiu* també féu carrera, i s'integrà de seguida en el nucli dur renaixencista. A banda de fundador de Lo Rat, en formà part de la Junta Directiva amb diversos càrrecs —de vocal a vicepresident— en dos períodes, de 1879 a 1884 i de 1888 —any en què comparteix lloc a la Junta amb Vicent Blasco Ibáñez— a 1890, la seua última aparició com a cap de la secció d'arqueologia. És en aquells anys que participà també en alguna de les eixides arreu de les llavors tres províncies valencianes, viatges promoguts pel Centre Excursionista de Lo Rat Penat per tal de redescobrir el patrimoni de l'antic Regne —i de fer país *avant la lettre*—, com la de Xàtiva. «En el tren de las diez de la mañana salieron los señores, Barón de Cortes, Iranzo, Llombart, Cebrián...», diu la crònica que publicà el diari *Las Provincias* posteriorment, que esmenta Iranzo en tercer lloc, mostra de la seua importància. Era gener de 1888.

El 24 d'octubre de l'any següent moria Vicent Wenceslao Querol en «La Caseta Blanca», un mas que Aguirre Matiol tenia en Bétera. Escrigué Llorente que un dels primers a visitar el cos estés en aquella casa fou un «jove encara, alt, eixut

de carns, trencat de color, lluent d'esguard [...] Sens dir mot, s'agenollà també l'hoste, i resà, resà de llarg, tremolant-li els llavis, unflats els ulls. Després s'alçà; arrancà una agulleta d'or, que duia en la corbata amb la insígnia de Lo Rat Penat, i la clavà al difunt sobre el pit». El jove era Iranzo. I també s'estava morint. Seria pocs mesos després, el 24 de gener de 1890, de tuberculosi. Amb només trenta-nou anys d'edat i una obra de pes però a mig fer.

És aquest, fet i fet, el drama: de la mateixa manera que després faria Constantí Llombart, Iranzo morí en un dels punts més alts en la seua trajectòria ascendent com a poeta, però encara en l'aire, sense arribar a un cim que a hores d'ara només pot ser hipotètic. Mostra de la seua importància dins el cosmos literari de l'època fou el conegut Homenatge a Llorente de 1909. La ciutat es féu al carrer per a lloar el seu patriarca en els últims anys de la seua vida. En l'escenari muntat per a l'acte es col·locaren escuts barrats, flors i retrats amb els rostres dels qui l'havien acompanyat en la precària però fonamental tasca de recuperació literària de la llengua: Bernat i Baldoví, J. M. Bonilla, Vicent Boix, Pasqual i Genís, Vicent Wenceslau Querol, Feliu Pizcueta, Jacint Labaila, Eduard Escalante, Constantí Llombart... També hi hagué un lloc per a Victor Iranzo i Simón. La Renaixença li concedia un lloc en la posteritat⁵.

⁵ Amb el temps, a aquest reconeixement fugaç se li n'afegiria un altre de més durador: el carrer prop del parc del barri de Marxalenes de la ciutat de València, anomenat «del poeta Iranzo Simón», entre l'avinguda de Portugal i el carrer de Vilanova de Castelló (Castelló de la Ribera).

IRANZO EN LA RENAIXENÇA

La posteritat, però, vol símbols: moments, persones, dates, paraules, al capdavant, que sintetitzen el trencament de tendències, els canvis profunds, les sacades del temps. Resumir la Història amb alguns mots breus i solemnes. Amb la Renaixença passa això. Condensa tot d'una el procés de recuperació lingüística que portà el valencià del quasi desert d'ús literari al retrobament d'una llengua culta amb possibilitats estètiques oblidades. Els símbols, això sí, són econòmics però parcials, demanen sempre explicació i matisos. La Renaixença, de fet, ni tan sols en fou «una»: les velocitats i acompliments foren diversos al País Valencià, Catalunya i les Illes Balears, senzillament perquè les possibilitats no eren les mateixes. Ni el poder ni els interessos de les seues burgesies, que comandaren els respectius i convergents processos, foren iguals. Tampoc les tres societats serien semblantment receptives. Ni la història anterior. Són coses sabudes, potser, però no prou repetides. El fet, en tot cas, és que l'objectiu comú era clar: salvar l'ús literari de llengua compartida de l'amnèsia col·lectiva en què vegetava després de vora tres segles.

Què féu possible que Víctor Iranzo arribara d'Aragó a València en 1862, amb dotze anys, i que poc més d'una dècada després ja publicara poemes en valencià literari? La pregunta

s'imposa. Al capdavant, que tot allò passara —amb les precarietats i escepticismes que es vulga— s'explica per diversos factors. El caldo de cultiu que creà un cert Romanticisme, amb la seua revaloració del passat medieval i la reescriptura de la història col·lectiva dels pobles, en fou un. Aportà, no debades, els fonaments per al redescobriment de les antigues estructures polítiques abolides pel Borbó després de la Guerra de Successió, i amb elles les obres literàries escrites en una llengua apta per a l'ús culte. Però tampoc el Romanticisme en fou un ni uniforme. Al País Valencià, de fet, les primeres generacions romàntiques foren ben liberals, a diferència del conservadorisme que propugnava Milà i Fontanals a Catalunya. N'hi ha mostres durant la primera part del segle. La majoria no eren encara, però, «renaixencistes». L'actitud respecte a la llengua no era majoritàriament de reivindicació o redreçament, sinó purament utilitària: els pamflets, col·loquis, versos i altres textos de toc liberal que s'editen durant les primeres dècades del segle XIX estan en valencià perquè el poble és —encara, ha plogut molt— monolingüe. I el poble els llig, o més aviat els escolta. I poc més. Importa el contingut de l'escrit, no recuperar la llengua. La preocupació per la normativa, per tant, és nul·la: s'imposen sense sorpreses les grafies castellanques i el castellanisme lèxic i sintàctic.

La literatura liberal del primer terç del XIX, voluntarista i sincera, era en bona part, per tant, el reflex d'un cert estat de les coses: hi havia un poble valencianoparlant, excitat i consumidor de peces satíriques i polítiques. Ara, això no suposava per a la llengua cap proposta de restauració

culta ni cap bitllet de supervivència escrita. Hi hagué molt poques trajectòries que se separaren d'aquesta tònica. I sense reproduccions notables. Entre aquestes hi ha l'edició d'uns col·loquis constitucionalistes l'any 1820 amb un contundent pròleg de Manuel Civera: «Molt despreciada està la llengua valenciana, i és la causa perquè els mateixos que devien ensalçar-la la degraden... La poca aplicació dels instruïts valencians en escriure-la, i el despreci en què molts *quijotes* la miren, pues tenen a deshonor parlar-la, són els motius de la seua decadència. I ha arribat a tal estat de perdició, que és rar entre nosatros el que sap escriure-la conforme...»⁶. Vicent Simbor també rescatà el cas de Joan Baptista Escorigüela, Manuel Joaquim Sanelo, «autor de diccionaris i defensor d'una llengua literària repescada directament de l'època clàssica, sense cap concessió al pas del temps», Vicent Clérigues, *el Bolónio*, i Just Pastor Fuster i Taroncher, que publicà el seu vocabulari l'any 1827⁷. Són casos, però, que tot i que donaren cert impuls i influència a iniciatives posteriors, no suposaren per a la llengua cap projecte *coherent* ni *cohesionat* de recuperació.

«La seua causa», diu Guarner, «no era la Renaixença, sinó el Liberalisme». Josep Bernat

6 *Colecció de varies conversacions alusives al nou sistema constitucional que pasaren entre els dos acreditats patriotes Saro Perrenque, carreter del poble de Godella, y el doctor Cudòl, abogad en esta ciutat de Valencia, en el añ 1820*. València: Impremta de Francisco Brusòla, 1820.

7 SIMBOR, Vicent, «La Renaixença al País Valencià», dins *Caplletra*, núm. 4, Universitat de València, València, 1988, p. 11

i Baldoví o Josep Maria Bonilla ompliren els carrers, amb sainets l'un i amb premsa satírica l'altre —*El Mole*, publicat en 1837 fou el primer setmanari en català de tot el domini lingüístic—, però no aportaren a la llengua literària cap dosi de recuperació culta *real*. Bonilla, és cert, inclogué en el seu diari textos divulgadors del passat històric valencià; també escrigué algun poema de qualitat i declarà amb vehemència que seria «empresa no indigna de un valencià amant del país que el viu nàixer, demostrar en quant pugua, que la llengua sublime del rey don Chaume de Aragó, la dels trovadors provensals de la etat micha, se presta en tanta fasilitat a les travesures del chiste y agudea, pera els quals pareix feta principalment, com a la grandiositat de asuntes sagrats, politics, lliteraris, y de cuansevol atra espèsie que siga». Però tot açò, que podria ser pres per algun observador optimista com a mostra boirosa de voluntat de recuperació i renaixement literari de la llengua, seria clarificat i desmentit per ell mateix en unes altres línies clarividents: «nosotros escrivim en valenciá tal com se parla en lo día; de modo que á conte de escriure mitjana, posem michana, que es com millor s'entèn, á conte de escriure lleig y vaig, posem llegh y vach [...] y així en lo demás. Ara ya ho saben ben claret; después no venga en cuentos algun docte de cuina». En tot cas, si la recuperació d'una llengua escrita no estava en l'agenda, alguna cosa n'hi havia.

Hi havia, concretament, produccions esparses, volgudament *cultistes*. Ara, poques i tampoc amb excessiva continuïtat ni contundència: els poemes isolats d'Antoni Maria Peyrolon de 1830 i de Vicent Salvà de 1831, dits «En los dies del

nostre Rey Fernando» i «Lo somni». També el grup romàntic de les Escoles Pies, que fou el primer que de manera clara apostà per aquell romanticisme progressista de què parlàvem adés: Lluís Lamarca, Pasqual Pérez, Tomàs Villarroya, Vicent Boix o Joan Antoni Almela. Tots es movien al voltant de Joan Arolas, lector apassionat dels romàntics francesos i anglesos, liberal i barcelonès d'origen, qui amb Boix i Pérez acudia a la tertúlia de l'editor Cabrerizo, focus de romanticisme però també de castellanització. Amb Pérez, fins i tot, Arolas fundà el *Diari Mercantil* en defensa de la llibertat d'Isabel II. Tot i l'excitació romàntica i alguns versos valencians, però, la majoria de l'obra d'aquests autors fou en castellà, com la voluntariosa i de vegades poc rigorosa historiografia de Boix. Malgrat això, alguna cosa n'hi havia, ja ho hem dit. En 1841, Tomàs de Villarroya publica quatre poemes en vernacle en *El Liceo*. Fou un símbol, només. Un dels primers símbols, això sí, d'exercici literari culte en valencià. No estranya, per tant, que s'haja pres posteriorment com la data d'inici de la Renaixença valenciana:

En ta llaor desplegaré jo els llavis
i una cançó diré, filla del cel,
on l'oblidada llengua de mos avis
més dolça que la mel...

És curiós el sintagma: «l'oblidada llengua de mos avis». «Oblidada» per qui, en el fons? No pel poble, aclaparadorament valencianoparlant en aquells moments, però sí per una burgesia que començava a marcar-hi distància —a «distingir-

se»— i a renunciar a una llengua que era una marca de classe social. Perquè ho han repetit molts: fou al XVI quan l'aristocràcia ratificà la seua renúncia, però al XIX quan ho féu la burgesia. Poc importa, ací, si la causa cal trobar-la en una suposada insuficient industrialització que a poc a poc va matisant-se o a d'altres qüestions metafísiques. El fet és que la burgesia que hi havia no féu costat majoritàriament a la normalització de la llengua. «De mon matern parlar que el món oblida», escrivia també Llorente poques dècades més tard que Villarroya. «El món» era la seua classe.

Els de Villarroya, Pasqual Pérez i companyia, doncs, foren no més d'uns quants poemes amb indicis que ells no acompliren, perquè no consolidaren una producció en valencià de volada ni una mínima infraestructura que la sostinguera i l'escampara. Tot plegat tingué, però, un cert valor: el caldo de cultiu creat. Boix, per exemple, destacà com a autor de novel·les històriques i sobretot assajos històrics acadèmicament discutibles però molt valuosos en tant que recuperació del passat i de la consciència d'un Regne que feia temps que només era tres províncies —foren en castellà, això sí. Escrigué també poemes d'escassa qualitat, signats amb el malnom «Lo trobador del Túria», el que denota el seus primers contactes amb la Renaixença catalana, en continuar la moda que Jordi Rubió i Orts havia començat a estendre al *Diario de Barcelona* el 1839, amb poemes signats per «Lo gayter de Llobregat». Boix, a més, era molt amic de Víctor Balaguer, cosa que motivà les regulars vingudes del poeta català a València, sovint amb motiu de celebracions literàries.

Però aquell primer romanticisme valencià liberal i culte s'apagava sense una proposta de redreçament de pes. Exercí prou influència en els que vingueren després? Se n'ha debatut molt. Per a uns, els Pérez i Villarroya llegaren alguna cosa més que un suau influx a la generació posterior, la de Llorente i Querol. És cert que el segon confessava sense embuts que Pasqual Pérez havia sigut el seu “querido y verdadero maestro”, que a ell devia “por muchos años la dirección de mis estudios y la paciente y bondadosa corrección de mis tentativas poéticas”⁸. Recordava també Simbor que Pérez havia iniciat la seua producció poètica en català el 1844 i l'havia continuada “de manera ininterrompuda fins l'arribada de Llorente [...] a diferència de Peyrolon, Salvá o el mateix Villarroya”. Pérez, de fet, publicà els primers poemes de Llorente en valencià en el diari que dirigia, “El Conciliador”. El contacte, tot plegat, existí, i la influència també. El saldo final d'aquells primers anys del segle, però, no pot ser pres encara com a *renaixencista*, en el sentit que la voluntat majoritària de la producció popular no era el redreçament de la llengua i que les produccions cultes foren esparses i no formaven part de cap projecte clar. «Esgotat el Romanticisme com a escola», diria Ricard Blasco, «la nova generació sorgida pels voltants de 1856 trigaria encara a definir-se literàriament i encara trigaria més a mostrar cohesió el moviment de la ‘Renaixença’»⁹.

8 Cf. el «Prólogo» de GUARNER, Lluís, a V. W. QUEROL, *Rimes catalanes*, València: Eliseu Climent, 1980, pp. 11-12.

9 BLASCO LAGUNA, Ricard, *Estudios sobre la literatura del*

El segle, mentrestant, avançava entre revoltes —continuarien fins l'esclat cantonalista de 1873— i la burgesia moderada prenia de nou volada. Començava l'època del Marqués de Campo, dels primers ferrocarrils, de l'enderrocament de les muralles de València o de la importació del guano del Perú. L'època, també, de Marià Aguiló. Serà aquest filòleg, erudit i poeta mallorquí qui aportarà per fi l'empenta de coherència i cohesió que necessitava la Renaixença —coneixements, plans i contactes, per dir-ho així. Serà ell, de fet, qui com a director de la Biblioteca de la Universitat de València encoratge encara més els poemes en valencià de Llorente i Querol, el 1858. Els dos eren joves, estudiants burgesos i conservadors. Seran les figures visibles d'aquells anys, especialment el primer: mantindran contacte fluït i regular — ara sí— amb els renaixencistes catalans i fins i tot participaran com a caps visibles del País Valencià en l'aplec de Montserrat de 1868, on es trobaran tots amb l'afegitó dels poetes provençals, Frédéric Mistral entre ells. El canvi, doncs, vingué amb Teodor Llorente. Hi ha temptació de dir que la Renaixença fou ell. No és ben bé així: l'impuls venia d'abans i es projectaria després. El que sí que aportà Llorente fou un lideratge que a hores d'ara sembla indiscutible: per a bé i per a mal. I no només pel seu prestigi social o la qualitat literària que mostrava, sinó també per les eines de difusió que posseïa. Llorente fundà en 1866 el diari *Las Provincias*, esdevingut un formidable megàfon de cada acte, publicació o iniciativa dels

País Valencià (1859-1936), L'Alcúdia: Edicions de l'Ajuntament de l'Alcúdia, 1984, p. 19.

renaixencistes situats al seu voltant. En castellà, això sí, en la línia del *Diario de Barcelona* que aleshores dirigia de Manyà i Flaquer. Amb aquest canvi generacional vingué també l'arrelament definitiu d'un romanticisme més conservador, enlluernat no tant per les passions interiors com pel passat històric i el paisatgisme bucòlic. Iranzo, ací, s'alçarà com a una excepció parcial. També era una qüestió «de classe», després de tot.

El divorci amb els autors volgudament popularistes, mentrestant, continuava intacte. Sainetistes o gasetillers feien fins i tot burla dels excessos arcaïtzants i cultistes de la colla de Llorente. Abans havia sigut Bonilla o Baldoví i ara era Escalante. Els uns tenien públic i els altres la llengua literària. El dèficit de carrer de la Renaixença arribarà fins el segle xx. I no hi havia tercera via. O almenys no n'hi havia amb prou força. Si el català Víctor Balaguer, amic de Boix, intentà donar-li una empremta progressista a la Renaixença catalana, aquest influx no tingué suficient força al nord ni suficient influència al sud, on ja hem vist que el romanticisme liberal no acabà de donar cap projecte sòlid.

Vist el panorama, no ha d'estranyar que el triumvirat Aguiló-Llorente-Querol protagonitzara el certamen literari en honor del IV aniversari de la mort d'Ausiàs March de l'any 1859. Una primera celebració «en societat», però, no recomençada fins 1879. Per què? La pregunta és necessària però demanaria potser massa línies. Falta de públic? Falta d'empenta? Altres raons? En els anys posteriors a aquests primers Jocs valencians, siga com siga, les iniciatives se succeïren, especialment a partir del triangle format entre